

УДК 336.747.5(045)

Сусіденко Ю. В.

Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського торговельно-економічного університету

МІЖБАНКІВСЬКІ РОЗРАХУНКОВІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Досліджено теоретичні та практичні аспекти міжбанківських розрахункових відносин в умовах реформування банківської системи. Виділено необхідність вирішення проблем, пов'язаних із здійсненням міжбанківських розрахунків в Україні. Виявлено недоліки існуючої системи міжбанківських розрахунків і обґрунтовано шляхи їх усунення.

Ключові слова: міжбанківські розрахунки, фінансово-кредитна установа, Національний банк України, платіж.

Постановка проблеми. Сучасний стан міжбанківських розрахунків в Україні далеко не завжди відповідає певним вимогам. Основні причини цього – нестабільність загальної економічної та політичної ситуації, недостатня розробленість діючого нормативного законодавства, процес безперервної реорганізації банківської системи, припинення діяльності багатьох банків, відсутність сучасних каналів зв'язку між різними регіонами, недостатність заходів, що вживаються для захисту інформації від стороннього доступу і, нарешті, відсутність єдиного механізму створення сучасної системи міжбанківських розрахунків, що задовольняє вимогам ринкової економіки та інтересам Національного банку України і всіх інших учасників, включаючи кредитні організації розташовані на території України. Враховуючи недостатність вивчення даного питання, визначається актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз організації і проблеми вдосконалення систем електронних міжбанківських розрахунків в аспекті саме оперативного здійснення платежів, виходять на перший план. Перспективи розвитку системи міжбанківських розрахунків активно обговорюються провідними вченими та економістами як України, так і зарубіжжя. Помітний внесок у вивчення цих проблем внесли: П. Антонов, П. Берг, М. Березіна, В. Букат, Дж. М. Віл, Д. Грехем, М. Дестрес, О. Жуков, М. Кауров, С. Козлова, В. Колесніков, В. Конузін, Л. Кроливецька, Ю. Крушнов, О. Лаврушин, Я. Лінкер, М. Логаткін, Ю. Львова, Т. Маршал, Я. Міркін, М. Песель, Р. Прайс, Ж. Рівуар, О. Рудаков, Т. Саммерс, Є. Сігова, Дж. Сорос, В. Уоскін, Дж. Харріс, А. Хорій, П. Шальнов та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на отримані результати в опрацьованні питання банківського забезпечення, відчувається гостра потреба в опрацьованні ефективної методики аналізу здійснення міжбанківських розрахунків в умовах реформування банківської системи України. Для цього необхідно вивчити тенденції, що характеризують сучасний етап розвитку вітчизняних банків, а також виявити взаємозв'язки та взаємозалежності між багатьма чинниками впливу на зміни міжбанківських взаємозв'язків.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є – розробка та наукове обґрунтування методичних положень і практичних рекомендацій по підвищенню ефективності здійснення міжбанківських розрахунків у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. На даний час в Україні ще не створені всі передумови, не визна-

чено коло учасників і відсутній фонд фінансування єдиної системи здійснення міжбанківських розрахунків. Створення ефективної системи, що відповідає вимогам часу і міжнародним стандартам – є однією з найбільш актуальних проблем в умовах переходу до ринкової економіки, оскільки від швидкості перерахування грошових коштів залежить стійкість фінансового стану кожного учаснику господарського процесу та стабільність держави в цілому. Тривалий застій розрахункових коштів, наявність значних картотек неоплачених рахунків (розрахункових рахунків підприємств, організацій та кореспондентських рахунків комерційних банків) є одночасно наслідком і посиленням причини затяжної економічної кризи в Україні.

Система міжбанківських розрахунків – це процес перерахування коштів та зарахування зустрічних зобов'язань між кредитними організаціями, здійснюваних між ними як від свого імені, так і за дорученням третіх осіб [3, с. 112]. Виділимо основні завдання модернізації міжбанківських розрахункових відносин, що стоять перед українською банківською системою в сучасних умовах:

- прискорення та оптимізація проходження платежів;
- впровадження сучасних технологій і стандартів, що забезпечують поступове входження України у світову систему;
- розвиток нових форм безготівкових розрахунків, переважно в електронному середовищі;
- організація надійного багаторівневого захисту даних від несанкціонованого доступу і фальсифікації інформації;
- забезпечення контролю на всіх етапах здійснення банківських платежів.

Особливе місце в системі міжбанківських розрахунків України – посідає розрахункова мережа Національного банку України. Саме вона в даний час охоплює всі без винятку банки та інші кредитні організації на території України. Національний банк України виступає контролером і гарантом завершення розрахунків. Централізована розрахункова мережа, що має тривалий досвід функціонування, повинна бути основою для побудови єдиної системи міжбанківських розрахунків України, але при цьому, безумовно, слід враховувати як позитивні її властивості, так і серйозні недоліки (табл. 1).

З метою розв'язання даної проблеми та удосконалення здійснення міжбанківських розрахунків в Україні, існує думка, можливої побудови єдиної системи міжбанківських розрахунків з участю Центрального розрахункового центру Національного банку України в Києві і установ у регіонах з використанням прямих кореспондентських від-

носин між банками. Йдеться про використання локальних мереж між головним банком та його філіями, та незалежних приватних розрахункових (клірингових) палат, які не є дублюючими елементами, а напряду доповнюють один одного.

Таблиця 1
Основні недоліки централізованої розрахункової мережі України

№	Характеристика недоліку	Наслідок для розрахункової мережі
1.	Складність і тривалість проходження платежу	Ускладнює відображення платежу в бухгалтерському обліку
2.	Розбіжність у часі між списанням коштів з рахунку платника і зарахуванням на рахунок одержувача	
3.	Відволікання засобів у незавершені розрахунки на значні терміни	Уповільнення розрахунків
4.	Велика ймовірність помилок і зловживань	Висока вартість і низька економічність розрахунків
5.	Особливість системи міжбанківських розрахунків за участю Національного банку України – наявність у ній двох рівнів розрахункових відносин між платниками та одержувачами коштів	На нижньому рівні – кореспондентських, а на верхньому – філіяльних, що викликає необхідність використання рахунків міжфілійних обертів

Дана система передбачає одночасне відображення платежів за кореспондентськими рахунками банку-відправника і банку-виконавця, при цьому відсутнє використання рахункових обертів між філіями. Перевагами створення даної розрахункової мережі є: прискорення терміну проходження платежів, значне спрощення бухгалтерського обліку і документообігу (так як відпадає необхідність відображати суми за рахунковими обертами між філіями і електронними платежами). При цьому практично зводиться до нуля ризик втрати суми в дорозі або зарахування її не за призначенням, а учасники розрахунків отримують додаткові доходи від прискорення оборотності коштів. У перспективі, можливе створення і багаторівневих міжнародних систем міжбанківських розрахунків які б доповнювалися прямими кореспондентськими відносинами [8, с. 140].

До основних умов, які висуваються до найбільш раціональної і ефективної системи міжбанківських розрахунків України на сучасному етапі виділимо наступні:

- необхідність попереднього депонування мінімального залишку коштів на кореспондентському рахунку Національного банку України кожного з учасників і визначення способів і джерел його поповнення;

- визначення маршруту платежу за згодою сторін, виходячи з мінімальної кількості проміжних ланок та транзитних рахунків;

- проведення розрахунків у режимі реального часу з одночасним відображенням за рахунками банку-відправника і банку-виконавця платежу, і платника та одержувача коштів;

- необхідність осередкової участі і контролю з боку Національного банку України в процесі завершення розрахунків;

- можливість отримання внутрішньоденних кредитів.

Оскільки ідеальних систем, позбавлених будь-яких недоліків, у природі не існує, зазвичай в якості критеріїв порівняльної ефективності прове-

дення міжбанківських розрахунків розглядають, як сукупність показників: собівартість і трудомісткість розрахункових операцій, умови видачі внутрішньоденних кредитів, мінімальна кількість проміжних ланок, та ін. [7, с. 27]. Але основним критерієм виділимо – швидкість проходження платежів і завершення розрахункових операцій у тій чи іншій системі.

Як показує практика, сторони зазвичай вибирають більш швидкий (навіть якщо він при цьому більш трудомісткий або дорогий) спосіб проведення розрахунків. В ідеалі вони повинні відбуватися миттєво, з одночасним дебетуванням рахунку платника і кредитуванням рахунку одержувача, і таку можливість дають тільки платежі в електронній формі, що завершуються в єдиному центрі, при наявності відповідного обладнання, комунікацій і комп'ютерних мереж.

Поряд з безперечними позитивними результатами реформування платіжної системи Національного банку України (планомірний перехід на безпаперові технології розрахунків, активне впровадження електронного документообігу, скорочення термінів проходження розрахункових документів, проведення оптимізації розрахункової мережі тощо), ми відзначаємо і недоліки розрахунків через установи Національного банку України. А, саме:

- недостатнє технологічне оснащення територіальних підрозділів Національного банку України, що не дозволяє їм активізувати перехід на електронні розрахункові технології;

- різноманіття існуючих стандартів платіжних документів в межах розрахункової мережі;

- нерозвиненість регіонального клірингу через установи Центрального Банку;

- консервативна політика Національного банку України в області надання кредитів для завершення розрахунків: завищені процентні ставки за розрахунковими кредитами і обмежений спектр цінних паперів, прийнятих у заставу під забезпечення кредиту.

Питання розвитку безготівкових платежів для Національного банку впродовж останніх років є одним із пріоритетних. Комплекс реалізованих упродовж 2013 р. заходів уже дає свої позитивні результати. Так, за 2013 р. загальний обсяг операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, збільшився порівняно з 2012 р. майже на чверть, а безготівкові карткові операції – на 74%. Частка безготівкових платежів за цей період становила майже 17% від загальної суми операцій, тоді як за 2012 р. даний показник становив 12%, а за 2011 р. – лише 8% [4].

Безумовно, цьому сприяли заходи щодо обмеження суми готівкових розрахунків. Це один із найдієвіших інструментів розвитку системи безготівкових розрахунків. Запроваджене обмеження сприяло підтриманню стабільності вітчизняного фінансового ринку України, зростанню ліквідності банків, зменшенню тіньових операцій із грошима. Аналіз отриманої за чотири місяці після введення обмеження інформації засвідчив, що воно було практично безболісним для ринку [4]. Дане обмеження також важливий як позитивний прецедент у багатьох європейських країнах. Так, межа суми готівкових розрахунків у європейських країнах значно нижча, ніж в Україні, наприклад, в Італії – це 1000 євро, у Франції – 3000 євро.

Зменшення розміру ліміту розрахунків готівкою – наступний крок удосконалення від Національного банку. Проте, дана дія можлива лише

тоді коли буде досягнутий відповідний рівень розвитку інфраструктури обслуговування електронних платіжних засобів. Зважаючи на те, що, за статистикою, 92,9% всіх операцій за платіжними картками українських банків здійснюються в межах України, посилення позицій Національної системи масових електронних платежів є необхідною складовою захисту національних інтересів у сфері здійснення безготівкових платежів, адже нині карткові розрахунки на території України забезпечують платіжні системи, які є іноземними комерційними структурами. Таким чином, у процесі реформування даної системи та її модернізації на базі відкритих міжнародних стандартів у вересні 2013 р. учасникам українського платіжного ринку була запропонована нова технологічна платформа для обробки міжбанківських карткових операцій – Центральний маршрутизатор і розрахунково-кліринговий центр Національної системи масових електронних платежів [6, с. 114].

У грудні 2013 р. Національним банком України було впроваджено Процесинговий центр, який дав змогу банкам емітувати картки модернізованої Національної системи масових електронних платежів без додаткових фінансових вкладень у власні програмні комплекси. Завдяки переходу на відкриті міжнародні стандарти українські банки мають змогу приєднатися до оновленої системи із наявною платіжною інфраструктурою та власними процесинговими центрами без додаткових витрат на їх адаптацію, а завдяки доступній та прозорій тарифній політиці – істотно оптимізувати витрати на обслуговування карткових операцій у межах країни.

Наступний важливий крок удосконалення системи міжбанківських розрахунків в умовах реформування банківської системи України є – поступове зниження частки розрахункових операцій, що припадають на підсистему розрахунків через кореспондентські рахунки Лоро-Ностро. Якщо у 2009 р. через цю підсистему було проведено – 15,5% всіх міжбанківських платежів, то за підсумками за 2013 р. – 9,1%. Тим не менш, незважаючи на загальносвітову тенденцію до централізації міжбанківських розрахунків та переказу коштів через автоматизовані розрахункові системи, ми відзначаємо важливе значення цієї підсистеми при здійсненні кредитними організаціями транскордонних валютних платежів і розрахунків за операціями з банківськими картами в розрахункових банках «карткових» платіжних систем.

Враховуючи наявність обширної бази територіальних підрозділів розрахункової мережі Національного банку України, найбільш ефективною платіжна система мала б вигляд, поєднавши можливість системи регіональних клірингових розрахунків і міжрегіональних валових розрахунків у режимі реального часу (рис. 1).

Рис. 1. Структура удосконалення ефективною платіжної системи Національного банку України

Тобто, визначається перевага децентралізованої побудови системи міжрегіональних валових розрахунків перед централізованою. В якості головної переваги децентралізованої побудови системи міжрегіональних розрахунків є – відсутність центрального розрахункового агенту. Це дозволить регіональним розрахунковим центрам системи здійснювати пряму взаємодію один з одним при обробці платежів і рівномірно розосередить інформаційне навантаження між ними. В іншому випадку, це навантаження припадало б на центральний сектор системи – Розрахунковий центр Національного банку України.

Розглянувши специфіку організації і здійснення міжбанківського платіжного обороту в Україні, система міжбанківських розрахунків повинна бути удосконалена в наступному:

1. Розрахункова мережа Національного банку України повинна залишатися головною ланкою системи міжбанківських розрахунків України.

2. Основним завданням платіжної системи Національного банку України – є здійснення міжрегіональних розрахунків на валовій основі в режимі реального часу.

3. Внутрішньо-регіональні міжбанківські розрахунки повинні здійснюватися на основі клірингових технологій та електронного документообігу, відображення чистих позицій учасників розрахунків на їх кореспондентських рахунках в умовах Національного банку України краще, ніж відображення розрахункових сальдо операцій за рахунками в небанківських кредитних організаціях.

4. Розрахунки за кореспондентськими рахунками Лоро-Ностро, як і в міжнародній практиці, повинні насамперед використовуватися для здійснення транскордонних валютних платежів, а також для розрахунків за операціями з банківськими картами в розрахункових банках платіжних систем.

5. Перспективним напрямком розвитку системи міжбанківських розрахунків є – створення небанківських кредитних організацій в рамках міжбанківських розрахункових пулів і банківських холдингів для супроводу розрахункових операцій банків-учасників.

6. Поєднання міжфілійних і міжбанківських розрахункових технологій.

Висновки і пропозиції. З нашої точки зору, в процесі побудови сучасної системи міжбанківських розрахунків в країні необхідно використовувати вже наявні технологічні ресурси. Так, необхідно відмовитися від впровадження проекту створення централізованої системи валових розрахунків у режимі реального часу з організацією Розрахункового центру Національного банку України та відкриттям у ньому кореспондентських рахунків усіх банків-учасників розрахунків у даній системі.

Також економіці України необхідно вдосконалити управління безготівковим платіжним оборотом, прискорення розрахунків, впровадження в практику банківської справи сучасної електронно-обчислювальної техніки, що сприятиме зміцненню надійності банківської системи, забезпечить оперативне управління ліквідними активами, підвищить оборотність капіталу і призведе до скорочення коштів у розрахунках. Необхідно підкреслити особливу важливість вирішення проблем, пов'язаних із здійсненням міжбанківських розрахунків на даний час, оскільки вони є наріжним каменем вдосконалення всієї платіжної системи України. Виявлені в дослідженні недоліки існуючої системи міжбанківських розрахунків України і обґрунтовані нами шляхи їх усунення знайдуть своє практичне застосування.

Список літератури:

1. Моніторинг основних макроекономічних показників та рейтингів України // Стратегічні оцінки. – № 178. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kuchma.org.ua/ico/monitoring/9806>
2. Про затвердження Інструкції про міжбанківські розрахунки в Україні: Постанова Правління НБУ від 17.03.2004 № 110 зі змінами. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z7890-01>.
3. Розвиток банківської системи України як основа реалізації стратегії економічного зростання: монографія / За ред. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – 384 с.
4. Статистичний бюлетень НБУ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897.
5. Стойко О. Я. Банківські операції: підруч / О. Я. Стойко. – Київ: Лібра, 2003. – 252 с.
6. Сусіденко Ю. В. Дисбаланси та детермінанти соціально-економічного розвитку країни: колект. монографія / За ред. Коровіної З. П. – Донецьк: Видавець Дмитренко Л. Р., 2013. – 320 с.
7. Терещенко О. Нові підходи до оцінки кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб / О. Терещенко // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 1. – С. 26–30.
8. Чуб О. О. Банківська діяльність у контексті інтеграції та глобалізації / О. О. Чуб // Фінанси України. – 2008. – № 1. – С. 138–146.
9. Draft Regulation on oversight requirements for systemically important payment systems / ECB – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ecb.int/paym/cons/pdf/130607/Draft_Regulation_on_oversight_requirements_for_systemically_important_payment_systems_final.pdf79bd111bfd28519f47df597ae06ca9aa.

Сусіденко Ю. В.

Винницький торгово-економічний інститут
Київського торгово-економічного університета

**МЕЖБАНКОВСКИЕ РАСЧЕТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ
В УСЛОВИЯХ РЕФОРМИРОВАНИЯ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ**

Резюме

Исследованы теоретические и практические аспекты межбанковских расчетных отношений в условиях реформирования банковской системы Украины. Выделено необходимость решения проблем, связанных с осуществлением межбанковских расчетов в Украине. Выявлены недостатки существующей системы межбанковских расчетов и обоснованы пути их устранения.

Ключевые слова: межбанковские расчеты, финансово-кредитное учреждение, Национальный банк Украины, платеж.

Susidenko J. V.

Vynnytsia Institute of Trade and Economics of
Kyiv National University of Trade and Economics

**INTERBANK SETTLEMENT RELATIONS
IN THE CONDITIONS OF REFORMING THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE**

Summary

Studied theoretical and practical aspects of interbank settlement relations in the conditions of reforming the banking system of Ukraine. Highlighted the need to address problems associated with the implementation of interbank settlements in Ukraine. Disadvantages of the existing system of interbank settlements and reasonable ways to address them.

Key words: interbank settlements, financial institution, National bank of Ukraine, payment.